

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK. ¹⁾

LXXI—LXII.

Virasztásaim.

XI—XII. ²⁾

Ez alkalommal ismét két oly adatot közlök, mely történetileg igazolja azon tényt, hogy a Jezsuita szerzet az unitárius hitelv és hitfelekezet kiirtására maga közvetlenül, vagy a fejedelmek által rendszeresen törekedett, s célja elérésére új meg új eszközöket gondolt ki.

XI.

Első a Náprágy Demeter, előbb magyarországi, később erdélyi választott r. katolikus püspök II. Rudolf római császárnak s magyar királynak adott új irányu tanácsa.

Báthori Zsigmond 1595. Erdélyt szerződésnél fogva, mi Magyarország törvénykönyvébe is fölvétetett, ³⁾ a császárnak, mint magyar királynak fenhatósága alá engedvén: az oda kijelölt új püspök

¹⁾ Tisztelt Szerkesztőség! E rovatban „*Virasztásaim*“ czim alatt ez időszaki irat 1875. évi X-ik kötetében, a november-deczemberi füzet 392—95 és 399—400 lapjain két latin oklevélet közöltem, mikben oly botrányos sajtóhibák maradtak, hogy úgy hagynom irói hitelem s lelkiismeretességem nem engedi. Kérem e kiigazításra legyen szives itt tért nyitni.

Első oklevél. 392 lap alulról 2. sor: labore helyett: langvere olvasandó; 394. lap 1 sorában duretur helyett: daretur, 5. sorban labefacturetur helyett: labefactaretur, 7. sorban putebat helyett: patebat, paret helyett: pafet, 9. sorban Decretu helyett: Decreto, 11. sorban quavis helyett: quovis, 25. sorban intentia helyett: intentio, 26. sorban deficientes helyett: deficiente 4. sorban alulról fidei helyett: fidei.

A 395. lap 1. sorában alterationes helyett: alteraciones, 9. sorban Altissima helyett: Altissimae, 12. sorban Alvinciana helyett: Alvinciana, 13. sorban consolveri helyett: consolari, 14. sorban Svadet helyett kis s-sel: svadet, 26. sorban debes helyett: dabis olvasandó.

Második levél. 399. lap 12 sorban reducti helyett: redacti, a 15. sorban debilis helyett: debitis, 23. sorban monumentum helyett: nocimentum olvasandó.

²⁾ Hly gyűjtő czim alatti legutóbbi közlésém látható a KERESZTÉNY MAGYAR VETŐ 1876. XI-ik kötetében V. szám alatt 255—269. lapokon.

³⁾ Látható a Corpus Iuris-ban időrendi helyén.

1601—1603 között (a kelet nincs kifejezve) az erdélyi dolgokról, adókról, a közjövödelmekről, Bodoni István kincstárnok 1598-ik évi utasításáról, végre Erdélynek a császár-király által szervezendő új kormányozásáról s egyebek közt főleg a róm. kath. hitnek régi jo-gaiba visszahelyezéséről latinul irt titkos jelentést küldött fel a császárhoz, melynek a vallásokat illető részében ily tanácsok foglal-tatnak.

Leirván röviden mindhárom nemzet lakhelyét, létszámát, jelle-mét s politikai erejét: a székelységről s legelőbb is Aranyosszékről így nyilatkozik: „Egyik székely szék neve Aranyosszék, ennek lakói hűségökben való álhatatosságukért szabadságukban mindig megtar-tattak. (Vonatkozik a belső székelységnek 1562-ben Já-nos Zsigmond ellen való fölkelésére, valamint Mihály vaj-da alatt a Primorok elleni feltámadásukra.) Vallásukra nézve több-nyire katolikusok, kálvinisták, szombatosok, 4) Ariánusok. Ezeket most alkalmas lenne a katolikus egyházba visszatérésre kényszer-itni; mert hajlanak is arra, meg is vannak kötve, könnyen en-gednek, csak legyen katolikus papjok, a minő most is sok van náluk.“

A vármegyei lakósokról vallási tekintetben ezt irta: „A vár-megyék magyarsága nagyobbára Arrianus és kalvinista, a kik most, e rájuk nézve fatalis időben a legkönnyebben visszatéríthetők a katho-likus vallásra, ily módon: Ő felsége tettesse magát vonakodónak a nekik megkegyelmezésben. Az Arrianusok minden templomai záras-sanak be s papjaik a szószékről tiltassanak el. A kik engedékenyeb-bek lesznek, azoknak adassék kegyelem könnyebben, a nyakasokkal ellenben szigoruan kell bánni . . .“

„Az elidegenített jók és jövödelmek, minők még Erdélyben van-nak, ő felsége váraihoz foglaltassanak vissza. (Érti a Léta várához tartozott s az unitárius vallásu kolozsváriaknak adományozott két Asszonyfalvát stb.)

„Az Arrianusok dézmáit illetőleg szintén állíttassék vissza a régi rendtartás, minden jövödelmeik, a miket a katolikus fejedelmek eskű szerint nekik kiszolgáltatni tartoznak, tőlük vétessenek el. Sőt én úgy hiszem, csupán ő felsége buzdítása és parancsa által ezt vég-hez lehetne vinni, ha a tanácsosok szorgalmatoskodnak benne. Nem kell itt valamely új lázadástól tartani.

„Már meg van törve Torda és Déés, a két legnagyobb mező-város, az Arrianusok e két székhelyét a tűz merőben elpusztította, s nézetem szerint vagy új telepítvényt kell oda hozni, vagy a leg-nyakasabb Arrianusokat csak föltételesen befogadni.

„Egyedül Kolozsvár áll még, az Arrianus püspökök egyetlen székhelye, a mely közelsége miatt úgy a hogy ő felsége hűségében megmaradt, de ezt a pestises felekezetet onnan is ki kell üzni.

„A mi a legkönnyebben megtehető. Mihály vajda, ha ő és bo-

4) Itt egy szó, mit Szilágyi j a c e n t e s-nek olvas, hibás, az akadémia pél-dányában olvashatlan.

járai ajándékokkal meg nem vesztegettettek volna, Erdély fejedelmétől a dicsőség ezen palmáját elragadhatta volna... " 5)

„A mi a vallást illeti: ha az isteni dolgokat az embereknek elébe kell tenni, mindenek előtt a mostani győzelem alkalmával 6) az ország főgeneralisa (Básta György) az Arriánusok kolozsvári templomait foglalja el, zárja be és az Arriánus prédikátorokat kergesse el, mert ezek a Jezsuiták és kath. vallás elleni minden tanácsban és mesterkedésben az elsők. Ezt tegye a kálvinistákkal is ott, a hol alkalmas utat-módot talál rá. Méltó dolog, hogy a halhatatlan I. Ferdinánd császár, a kit az ifju János király Arriánus hitszegése miatt e tartománytól megfosztott, megboszultassék ezen tény által, és hogy az ifju királyfi eretneksége, melyet ő minden vallásos szerzetnek onnan kiűzésével oda bevitt volt, nyilván kárhóztatva legyen és onnan messze vidékekre száműzessék. Hasznos lesz a róm. kath. vallás visszaállítására nézve, ha a felség minél hamarább püspököt nevez ki oda s az elidegenített püspöki jók és dézmák legalább egy részét neki visszaadja; mert a miket Zsigmond fejedelem adományozott volt részére, az ő felsége hadserge által tüzzel és vassal csaknem egészen elpusztított. Nehány kanonokot Fejérvárra helyeztessen vissza, vagyonuk bármilyen csekély részét adja ismét birtokukba s igyekezzék az egyházat megtisztítani és megújítani, annak János király után elnyomott szabadságát helyreállítani, Isten dicsőségét mindenben előmozdítván.“ 7)

Básta ezt minden pontjában teljesítette, a jezsuiták az unitáriusoktól templomokat, plébániát, dézmát, külsőket, belsőket elvettek, a papokat és ifjuságot eloszlatták s csak 1605-ben, Bocskai István fejedelemmé választása után, ennek rendeletéből nyerték vissza. Érdekesen van ez leírva azon évi jul. 16-ki tanácsi és esküdtközönségi jegyzőkönyvben.

„A száz férfiak — így szól az — a senatorokkal végeztek e szerint: Az ő felsége, fejedelmünk kegyelmes levelét négy uraim által megküldvén a Jezsuitáknak, ő maga a pater Rector, pater Kadival egyetemben bejövén a város eleibe, kiváná elsőbbsen érteni: mi csodák volnának azok, a miket visszakivánna a város. A város megjelentvén a templomot, scholát, plebania-házat minden hozzájuk tartozó jókkal, örökségekkel, mind a városi uraimnak házokkal együtt, —

5) Összevetendő: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Budapest, 1879. V. köt. 165—166, ismét: 167—168 és 174. lapon megjelent közléssel. Szilágyi Sándor 1602-re teszi e titkos tanácsadás keltét, a mi az általa használt eredetiben sem volt kitéve. Ez a m. tudom. Akadémia kéziratárában levő s Kronberg József cs. kir. udvari kamarai levéltárnok 1770. febr. 5. kelt másolatából külön, a hol Erdély államjövendelmeinek és kiadásainak sommás évi jegyzéke s Bodoni István fejedelmi kincstárnok utasítása is meg van. Látható: Történelem, ivrét, 83. szám, 16-ik pont a.) b.) betű alatt.

6) Básta többször volt győztes erdélyi harczaiban. Melyiket érti titkos tanácsadója, nem tudható. Közlé.

7) Látható latin eredetiben.

kire monda a pater Rector, hogy hatalmasul semmit azokban nem binak, hanem legitime birják, Báthori fejedelem (értve van B. Zsigmond) emberei és a tanács bocsátották kezekbe . . . A város in contrarium megmutatván bőségesen igazát, hogy nem legitime birják, hanem potentiose foglaltatták el, a miképen ezt két patereknek levelek megerősítik. Ezek így levén, tetszett vox szerint szólni: Hatalmasul foglalták el a várostól, tehát a paterek is minden okvetetlen a két templomot ma a város kezéhez bocsászák, kulcsait Radnóthy István és Filstich Lőrincz uraimnak kezéhez tartozzanak adni, a plebánia-házból pedig az jövődő kedden estvére minden marhástól kiköltözzenek, a plebánia-házat azon Inventariummal és az templomokat tartozzanak kiadni, a minemü Inventariumokkal elfoglalták. Bíró uram ezeknek jó és tisztességes executiójára tanácsával viseljen gondot, hogy se személyekben, se marhájokban meg ne bántódjanak senkitől, ha hol ez végezésnek engedelmeseik nem lennének és a városból ki nem költöznének, tehát a város a protectiot megvonja tőlük.“

A július 21-iki tanácsi és esküdtközönségi jegyzőkönyv pedig így szól: „A száz férfiak végeztek így: Miért, hogy immár a pater Jezsuiták e városból kimentek, a plebania-ház vacal, tetszett, hogy bíró uram tanácsával egyetemben a plebánusnak Pál uramnak, (érti Göcsi Pál unitárius plebánust) a plebania-házat minden hozzá tartozandó jókkal együtt bocsássa kezéhez és ahoz való quartának is viseltess gondját plebánus uram, a predikator rendeket ő kegyelme istenes⁸⁾ szerint, a kik mind hevet, mind hideget velünk együtt tüntenek, szenvedtenek, azonképen a scholához való dolgokat is éppen contentálja, valakiknek mivel adós, úgy, hogy azok is nyavalyások, cum gratiarum actione vehessék; egész bért fizessen pedig nekik a quartából egyéb helyekre is u. m. a városnak és a quartának is, a mit eközben kifizetettek, fizesse meg a plebánus uram.“⁹⁾

Ekkor történt, a mit Bethlen Farkas Erdély Történetében följegyzett, hogy a Kolozvárrol kiutasított jezsuitákat, hogy a nép ne bántalmazhassa, katonai fedezet alatt Görgény várába vitték, mely akkor a Bogáthy-testvérek birtokában volt.

XII.

Legkegyetlenebb volt azonban az unitáriusok kiirtására irányuló egy 1744-ki terv, melyet a kir. főkormányshék mellett szervezve volt katolikus egyházügyi Bizottság egyik tagja — a kinek nevét az iratok nem tüntetik fel — tanácskozás alá terjesztett, mely megvitattatván, elfogadtatott s végrehajtása a császárné és királyné helybenhagyásával az erdélyi róm. katolikus kormányzóra és a katolikus bizottságra bízott. Hú magyar fordításban ime szószerint ez:¹⁰⁾

⁸⁾ Egy szó: indulata, vagy jóakarata kimaradt az eredetiből is.

⁹⁾ Az 1585-től 1605-ig terjedő, magyarul irt eredeti jegyzőkönyvből.

¹⁰⁾ Látható a róm. kath. egyházügyi Bizottság (Ecclesiastica Commissio) levéltárában 1744. évi 156. szám alatt.

„Gondolatok az Árius-eretnység Erdély fejedelemségéből kiirtásáról.“

„A késő századok bámulni fogják, mire volt képes Ausztria és Mária Terézia örökös fejedelemisszonyunk az ellene összeesküdt ellenségek erejével szemben, hogyan fogadott minden támadást hősi bátorsággal, királyi székét megerősítette s megmutatta, hogy minden hatalom Istentől van.

„Háttra van, hogy az Istenség ügyében t. i. a háromság második személyeért viseljen harcot. Isten ő felségével lesz, a ki erejét annyi lelkek üdveért megmutatja s a Krisztus istenségeért buzgó törekvését tanusítva, trónja dicsőségét növeli s a maradék hálájával, mint oszlopokkal birodalmát megerősíti.

„Az Arius-eretnységre kell legelőbb térnünk s meghatározunk annak mivoltát.

„Ez eretnekek Krisztus istenségének leggonoszabb ellenei, a Szentháromságnak ócsárló ostromlói, az Isten második személyének istenségét lealacsonítják, s így a Szentháromságot tagadják; a háromság mélységes lényében fokozatokat engednek meg. Ezek eretnksége a gyászos mohácsi vész s II. Lajos király elesése után Zápolya király uralkodása alatt kapott lábra, fia Zsigmond alatt pedig nyilvánossá lett, sőt gyakoroltatni kezdett; mert ő maga is arra állott át, minthogy a Luther eretnksége már II. Lajos alatt beharapódzott volt Erdélybe, a mint ez azon királynak Várdai Ferencz erdélyi püspökhöz 1520-ban irt leveléből kitetszik. Ugy nyílt ut e vallásra, mely 1557-ben, 1560-ban, 1564-ben és a következő években be is vétetett.

„Nézze meg bárki Magyarország és Erdély évkönyveit, látandja, hogy akkor ott a keresztény név minden ellensége erejét a Krisztus ellen fordította s a kereszténység élő védfalát képező országot hatalmas rohammal ostromolta, a végtartományokat fegyverrel igyekeztek elfoglalni, a mire — hogy a veszély teljessé váljék — őket a sátán is segítette, tört készítve s a nélkül, hogy azon század érzés- és hitbeli szabad szellemét és a történelem följegyzéseit ismerné, oda vitte a gonosz lelküeket, hogy az ősi apostoli vallás századok óta megerősített szentsége ellen, melyre a hunnók pogányságukból átvitettek volt, zászlót emelni merészelték s vallásuk újdonságát polgári vérral fertőztették meg. Dühöknek tápul szolgált az igazhivők hitökben való álhatatossága, egyházi javaik, a szentegyházak, melyek megszenségtelenítették s elraboltattak.

„Erdély azon egyik határszéli tartománya ő felségének, a hol ezen méreg nemcsak megszenvedtetik, de polgári joggal van megajándékozva. Gyarapodását eszközölte az első fejedelmek kedvezése, s ez, hogy az osztrák uralkodó-ház is bevette vallásukat, s bár tévedésök világos, minthogy tagadják mindennek kezdetét, Istent, csakis az egy Erdélyországban az egész kereszténység botránkozására szabadon gyakoroltatik.

„Ezért az isteni és emberi törvények hozzák magukkal, hogy

ő felsége ezen gonosznak kiirtására fordítsa gondjait. Ez okból meg kell fontolni az ő állapotjukat, az ellenök való eljárás módját, s ha ezt teszi ő felsége, úgy fogja találni, hogy Erdélyben kevés főrangú antitrinitárius van, több van nem nemes, igen sok földmives szabad ember és jobbágy sorsu; de senkijök sincs, a kire támaszkodjanak, ha valamit merészeln akarnának, hogy az ellenök használandó eszközöket kijátszhasssák. Nem kedvelik őket a szomszéd tartományok. Lengyelországból kiűzettek s itt kerestek menedéket. Az oláh és moldvai nép, mely a magyart nem szereti, nem fog nekik segítyt adni, sem az apostoli kormány alatt álló Magyarország. Következtetni lehet arra, hogy az unitáriusok a jelen szükségtől kényszerítetni fognak az engedelmességre, segitni magukon nem lesznek képesek, s a méreg, a mi háboru alatt nőtt nagyra, mint némely állatoknál tapasztalható, melyek méreggel élnek, édes orvossággal meggyógyítható lenne.

„Ő felsége kegyes szándéka előmozdítására czélszerűk lennének a következők:

1.) „Ismeretes, hogy az antitrinitáriusok és papjaik az isteni tiszteletben és hitczikkeikben úgy éreznek s gondolkoznak, mint a Kálvin követők, kivéve azt, hogy ők az Istenségben a másod személy istenségét tagadják. Ezért is, ha nyomatnának, bizonyos, hogy vallásuk azonsága, vérrokonság s a Kálvin követők szabadsága által kecsagetve, arra ösztönöztetnének, hogy vagy őszintén az ő sectájokhoz csatlakozzanak, vagy a kálvinistaság ürügye alatt Ariánus mérgeket megtartanak s a késő maradékra átvinnék. Az erre való alkalmat tehát el kell várni azért, mert a r. kath. vallásra nézve semmi sem kívánatosbb, minthogy az unitáriusok azzá legyenek. Ha pedig a Kálvin követőkhöz pártolnának, azok felekezete akkorára nőne, a mennyivel növekedett a r. kath. vallás sokak áttérésével azóta, mióta Erdély a felséges osztrák uralkodó-ház alá jutott, s azáltal szerfelett megerősödnek. Szükséges lenne tehát, hogy ő cs. kir. felsége tiltsa meg mind a Kálvin- mind a Lutherkövető felekezetnek s papjainak, nehogy azok egy annak született, annak nevelt, vagy arra áttért Ariánust is — bárha át akarna is térni — ő felsége szigoru büntetése terhe alatt átvenni merészeljének.

2.) „Adja be a kormányzóhoz a mostani antitrinitárius Superintendens ő felségének bemutatás végett minden hitczikköket, melyeket vallnak, hogyha ezentul azokkal ellenkezőt akár vitáikban, prédikációkban, zsinati thesiseikben tanitnak, akár azokhoz másokat adnak, mint hibába esettek úgy tekintessenek, s az ezek ellen kiszabott büntetéssel illettessenek.

3.) „Kérjék Superintendensök megerősítését a felséges udvartól, mert szeretik, hogy az püspöknek neveztessék, s megerősítés előtt püspöki joggal ne birjanak.

4.) „Hivatalba léptekor minden pap tegyen le ő felségének hűségeket, valamint arra is esküdjék meg, hogy a kath. vallásnak ellensége nem lesz, azt nem gyalázza, sem nem káromolja, a Szenthá-

romságot kérdésbe nem hozza. Ezt a hitet tegye le a kathol. gubernator előtt, s ha megszegi, mint hitszegő és becstelen úgy tekintessék.

5.) „Az unitáriusok népiskolái zárassanak be, mint a melyekben ezek ifjusága különös szorgalommal taníttatik; azután Rhetorikára megy fel s így belőlük eretnkségöknek erős oszlopai nőnek. Mert látni lehet, hogy az unitáriusok felekezetében a földmivelő emberek is a tudományban annyira haladtak, hogy írni, olvasni, a hit felől ellenvetést támasztani s a többi parasztokkal vitatkozni és azokat gyakran maguk véleményökre téríteni képesek. Mindenik iskolájukat bezárván: tán csak az egy kolozsvári gymnasiumjokat kellene meghagyni, ámbár tanácsos lenne azt is bezárni, minthogy a mérég onnan terjed ki; ezért azt is megszüntetvén: a gonosznak erejét el kellene tiporni, gyarapodásuk eszközeit megtagadni, és így ezen bünyös eretnkség szerzőit, pártolóit a jó útjára visszavinni. De azt bajos remélni addig, míg ő felségének erdélyi fejedelemségében szabad mindent tanítani és hinni. Ha pedig ő felsége titkos bölcsessége nem látná jónak ezek tanuló intézeteit bezáratni, legalább meg kellene szorítani, négy fal között, ugyszólván, titokban tartatni szokott philosophiai és theologiai nyilvános vitatkozásaikat megtiltani, s más-kép nem kellene megengedni, mint úgy, hogy a kathol. püspök által kinevezendő illető róm. kathol. esperes által az előre megvizsgált thesike a Gymnasium ajtajára az iskola tábláján kifüggesztessenek.

6.) „Legszigorubb büntetés terhe alatt meg kellene tiltani, hogy semmi nyilvános vitatkozásaikban a Szentháromság szóba ne hozassék; a könyvek, melyekből az ifjuság tanul, mutattassanak elé, s a püspök biztosa által vizsgáltassanak meg, s mind a Kálvin- mind a Lutherkövető könyvárusoknak hagyassék meg, hogy ő felsége tetszése szerinti büntetése terhe alatt azok sem régi, sem új könyvét a püspök engedélye nélkül kinyomatni ne merjék.

7.) „Szüntetessék meg a nép között a hit felől való minden vitatkozás; mert példák bizonyítják, hogy főleg az unitáriusok közt a disputálni szerető köznép vallásos buzgóságából elragadtatva szokott az Údvözítő szent személye ellen a legrettenetesebb káromlásra vetemedni. Nézzé meg bárki az ország évkönyveit, s látni fogja, hogy II-ik János király a katholikus hitet elnyomni vágyván: ép azon utat követte, melyet Julianus Apostata, megengedvén mindenkinek, hogy azt tanítson, a mit tetszik a ki a Kolozsváratt 1560-ban alkotott törvényczikkben nyilvános vallási vitát rendelt ezen szóokban: Mivel pedig az erdélyiek vallásában az ekkleziák papjai közt egyenetlenség és különböző vita támadt, különösen az uri vacsora felett, a honnan sok bántalmazás és zavar keletkezett, ezért ő felsége kegyelmes beleegyezésével meghatározatott: *hogy a jövő Dorottya napján Medgyesen az ekkleziák papjai nyilvános vitatkozást tartsanak, a hol bizonyos bölcs férfiak is jelen lesznek sat.* E törvényczikkben ugyancsak az urvacsoráról van említés, de az erdélyi szászokhoz intézett s a Superintendens kezében ma is meglevő fejedelmi meghívásból bizonyosan tudva van, hogy a Szentháromság felől tartandó vitaközásra bizonyos papok hivattak meg, a kiket a wittenbergi theologiai

egyetem beszélt le a vitatkozásról, de a mi a következő években még is folytattatott, oly czélből, hogy a hitfelekezetek szabadsága törvény által biztosítottassék; a minthogy ez az 1564-ki évben a Segesvárárt hozott tvczikkben ki is mondatott, a mely így szól: *Tetszett az ország Rendeinek, hogy a kolozsvári gyűlésen aziránt hozott törvényczikkek, hogy kiki azon vallást követhesse, a melyet akar, s egyik fél is a másiknak kárára és akadályul ne legyen, sem erőszakot és bosszúságot rajta el ne követhessen — megtartassanak.*

„A vitatkozások ezután is folytak az enyedi zsinaton, még pedig az unitárius hitvallás javára. Az illető törvényczikk¹¹⁾ így szól: *A kik előtt (értetnek a fejedelem biztosa és az egybehívott polgári kitünőségek) az említett papok az Isten tiszta igéjéről keresztény buzgósággal vitatkozzanak, értekezzenek, és az igazságot derítsék ki, hogy a bizonytalanság miatt a keresztények aggályban ne éljenek s függőben ne tartassanak, hanem inkább egy szívrrel és szájjal vallják meg a mi hitünk és vallásunk tisztaságát, hogy általa a mindeneket szerető Isten, fia, az egyedüli közbejáró által dicsőíttessék.* Ekkor az eretnokségnek a viharokkal daczoló alapja megvettetett, az igaz orthodox vallás száműzetett, a mint azt a Thordán 1566-ban hozott törvény mutatja: *Végezetre miért hogy az Ur Isten jóvoltából az evangéliumnak világosságát az ő felsége birodalmában mindenütt felgerjesztette és kívánja, hogy a hamis tudomány és tévelygések az anyaszentegyházból kiirtassanak, egyenlő akarattal végeztetett, hogy efféle egyházi személyek, kik a pápai tudományhoz és emberi szerzésekhöz ragaszkodnak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége birodalmából mindenünnen kiigaztassanak.*

„Az Ariánus eretnokség János Zsigmond alatt 1554-től fogva¹²⁾ folyvást nevedett. Ez időben állítottak három helyen, u. m. Kolozsvárárt, Maros-Vásárhelyen és Nagyváradon iskolát, mire Kolozsvárárt a Szent-Domokos-szerzetűek óvári, M.-Vásárhelyt a Ferencz-rendiek zárdáját alkalmazták, előzven onnan már előre a szerzeteseket; külföldi eretnek tanítókat hoztak be; az Ariánus eretnokség mérge Blandratának, a király orvosának felügyelete alatt terjesztetett, s így csaknem ez egész ország ifjuságát megrontották. Ezért kellene eltörölni az unitáriusok iskoláit, melyek az eretnokséget táplálják.

8.) „Megkellene tiltani az esperesi és papi részleges zsinati gyűléseket is, (Partialis) a melyeken ügyeiket szokták intézni, vagy legalább úgy körül irni, hogy a kormányshék által kiküldendő kath. biztos nélkül olyat ne tarthassanak; ha pedig azt így meg tartani nem akarnák, titkos gyűléseiket a legsúlyosabb büntetés alatt el kellene tiltani

9.) „Meg kellene tiltani, hogy imaházakat, templomokat építhessenek, azokat megújíthassák; sőt mivel közülök sokaknak van birtokukban imaháza és temploma, összekellene irni, s csak bizonyos

¹¹⁾ Nem a törvény szól így, hanem a fejedelem zsinat-egybehívó levele.

Közlő.

¹²⁾ Ez az 1557-ik évvel van fölcserélve. Az ifju király 1554-ben anyjával együtt távol volt honától és országától.

helyeken kellene további rendelkezés megszenvedni, keveseket hagyni nyitva, a többieket be kellene zárni s nem engedni meg, hogy isteni tiszteletre oda járjanak; ezt egyébért is, de főleg a nép megkimé-
seért kell tenni; mert bizonyos, hogy sok kis falu és mezőváros van Erdélyben, hol 3—4 templom is van, t. i. római és gör. katolikus, református és unitárius, még pedig mindeniknek meg van a maga papi telke, papja, mestere, hallgatója, azok kántora, harangozója, a kik az adótól mind menttek, s így azok száma az elébbi módon meg-
apadna.

10.) „Fel kellene szólítani cs. kir. kegyelem és kedvezés igé-
retével a főbb nemeseket, a nagyobbakat diplomatikai hivatalok, a
kerületekben kisebb tisztségek megigérésével, azon esetre, ha a ró-
mai hitre áttérnek, Áriánust pedig sem diplomatikai, sem ambulans
kisebb hivatalokra, minők az ülnökség s több ilyen, egyet sem kel-
lene bocsátani. Oly esküformát kellene számukra dolgozni, melyben
kifejezve legyen a Szentháromság jelentősége, a melyet a felség min-
den hív alattvalója hivatalba lépéskor s más előforduló alkalmakkor
elmondani köteleztetnék; mindenki tartoznék a szerint megeskünni, s
azon esküt, a mit az unitáriusok használnak s melynek formája ez:
*Az egy örök Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus szent atyja sat. a
Szentháromság kihagyásával — meg kellene tiltani. Ott kellene a je-
get megtörni, a hol a rosznak fészke van s a honnan az eredett, t.
i. Kolozsváratt. S minthogy támaszuk eddigelé a polgári hivatal volt,
s lesz azután is mindaddig, míg azokat Áriánusok viselik: ezért szük-
séges lenne ő felségének azon parancsot kiadni, hogy a kik közülök
ezentul kihálnak, hivataluk adassék katolikusoknak mind a tanács-
ban, mind kisebb hivatalokban. A bíróság pedig a katolikusok és
reformátusok között úgy oszolja meg, hogy egyik évben egyik val-
lás, másiban a más híve legyen bíró; de tekintve azt, hogy nekik
több egyénök van, most legelőbb a katolikus bíró hagyassék meg
3 évig, s azután egy évig következzenek nem-katolikusok.*

11.) Mint nevek mutatja, hogy az Áriánusok nem tartoznak a keresztények társaságába, mint a kik Isten iránt hűtelenek, azért nekik az igaz hívőkkel u. m. katolikusokkal, kálvinistákkal és Lutherkövetőkkel való házasságot meg kellene tiltani, hogy ezek közül senki Áriánust se nőül ne vegyen, se ahoz férjhez ne menjen, a mit azzal is indokolni lehet, hogy az ily házasságok közül ily házasságok alkal-
mával a reformátusokhoz tértek át.

12.) „Bizonyos, hogy Maros-, Udvarhely-, Sepsi-, Bardotz-, Mik-
lósvár, Keresztur- és Aranyosszék ezen hajban is szenved, elannyira
hogy például, Aranyosszékben egyetlen kezdetleges katolikus megye
van, kevés kálvinista, s a legtöbb úgy a nemesek, mint a nép, mind
unitárius. A miért is ha ő felsége titkos tetszésével megegyezőnek ta-
lálhatnék, jó lenne, hogy az unitáriusoknak legalább két temploma a
javadalmakkal együtt vétetnék el, állíttassék helyökbe plebánia; a
plebánusok, mint missionariusok szüntelen legyenek ott, és kivált az
ifju nemzedéket igyekeznének az üdv utján vezérelni. Sok jót lehet-

ne remélni, ha azon székben, s máshol is Jezsuita atyák használtának missionariusoknak. ¹³⁾

13.) „A kinek szívet keresztény vér hevíti, fájniá kell, hogy a midőn az Ariánusok keresztiségének érvénytelensége nyilván tudatik, végtelenül sok ártatlan léleknek, kik csecsemő korukban halnak el, az örök kárhozat utja tárva áll. Ezért a legnagyobb igyekezettel azon kellene lenni, hogy az unitárius papok a szentségnek kiszolgáltatótól tiltassanak el, s a megkeresztelendő csecsemők katolikus papokra bizassanak s előttük kereszteltessenek meg.

14.) „Azon esetre, ha mind népiskoláik, mind a kolozsvári főiskola bezáratnának, tiltassék meg mind a református, mind a lutheránus tanároknak és mestereknek, hogy egyes unitárius ifjút iskolájába befogadni ne merjen. Legyenek ellenben nyitva előttök a róm. katolikus iskolák, nemcsak, de a fundatiók is, még pedig mind a nemes, mind a népből való fiuk számára.

15.) „Az Ariánus eretnokség ezen nyomása elkezdődhetnek ő felségének egy kegyelmes serkentő rendeleti parancsával, mely Erdély minden kerületében kihirdettetnék, s a mit az Ariánusok talán ösztönül vennének, megértvén abból, hogy többé megtüretni nem fognak. De mind a kálvinisták, mind lutheránusok ismételve megintendők, hogy egy Ariánust se fogadjanak be iskoláikba.

„Ez előbocsátottak lennének azok, a mikkel az unitáriusokat megtörni lehetne; azután keményebb eszközöket is parancsolhatna ő felsége, a mikkel őket a r. katolikus vallás felvételére lehetne szorítani. De elébb módosítani kellene az Appr. Constit. 3-ik része I-ső czime I-ső cikkét, s az ott beigtatva levő Unionis Juramentumban biztosított vallási egyenlő szabadságot csak a r. katolikus, kálvinista és lutheránus vallásra kellene szorítani.

„De azt mondja valaki, hogy az idézett I. cikkben az Unio a három nemzetnek és négy vallásnak mint szövetség iratik elébe, nem levén különbség téve egyik vallásra nézve is, t. i. sem az igaz, sem a hamis vallásra, és e szövetség vagy unio által, mind a vallások, mind a nemzetek java előmozdítása és megtartása parancsolva van; tehát míg az fennáll, az unitárius vallás ellen semmit sem lehet tenni. De ez circulus vitiosus; mert a t. cikkben ugyan a katolikus vallásról is az rendeltetik, hogy azt fenn kell tartani, de azon záradék van utána téve, hogy a régi Constitutiók szerint értendő a fentartás, mely régi constitutiók azonban a r. katolikus vallás kizárását célozták, a mint az elébb említett 1566-ki törvény szól, az, mely előbb Szebenben hozatott s tartalma ez: *„A religio dolgából végeztetett volt ezelőtt is egyenlő akarattal, megtekintvén, hogy mindezek felett minden kereszténynek isteni dolgot kell szem előtt véselni, hogy az ezelőtt való articulusok tartása szerint, az evangelium predikálása semmi nemű nemzet közt meg ne háboríttassék és az Isten tisztessége nevedése meg ne bántassék, sőt inkább minden bálványozások és isten ellen való káromlások kitisztíttassanak és megszünjenek,*

¹³⁾ Itt van forrása a sinfalvi unitárius templom elvételének, a mi ez időszaki iratban nem rég tárgyalt volt. K ö z l ő .

— most is azért ujonnan végeztetett, hogy a birodalomból minden nemzetség körül efféle bálványozások kitérültsenek és az Isten ígéje szabadon hirdettessék. S kevéssel hátrább megint így szól a törvény: Azoknak, kik az igazságnak engedni nem akarnak, ő felsége parancsolja, hogy György püspökkel, superintendenssel a Bibliából megvetekedjenek és az igazságnak értelmére menjenek; kik ha ugyis a megismert igazságnak helyt nem adnának, eltávoztassanak.

„Vége a thordai t. cikkben így szólnak: kik a pápai tudományhoz és emberi szerzésekhöz ragaszkodtanak, és a hol megtérni nem akarnának, az ő felsége birodalmából mindenünnen kiűzöttassanak.

„A váradi káptalánról pedig ezt a törvényt hozták: Ha pedig az Isten ígését nem akarják venni, személyekben marhájokkal egyetemben valahová akarnak menni, szabadon elbocsáttassanak.

„A később hozott törvényekben is, az erdélyi püspök és Jezsuiták kirekesztettek Kolozsvárról, Váradról, Boros-Jenőről. A katolikus papoknak a betegek látogatásán, keresztelésén és halott kikisérésén kívül más vallásos szertartás végbevitelére meg nem engedtetett. Appr. Constit. I. Rész I. Tit. 11 artic.

„Ez az unio vagy szövetség tehát a r. katolikus vallást nem fentartó, de kizáró, megszorító, előhaladását gátló eretnek gondoskodás volt. S a mint akkor semmit nem ártott az unionak az, hogy a katolikusok üldöztettek: ugy kell itélnünk ma is az unitáriusoktól, a kiknek nyomása az ő javukra lenne, mert az örök igazság világosságára ébredne fel sok lélek, a kiket most a sátán hálójában tart.

„Utoljára buzgón azon kellene törekedni, hogy az ekkleziáknak legyenek — a mennyiben lehetséges — Erdélyben derék tudós férfi előjárói; ezért Kolozsvárat tanítani kell a Theológiát s alkalmas tanítókat előkészíteni, a nagyobb ekkleziákat a legjelesebbeknek adni; mert az isten dicsőségére s a katolikus vallásnak Erdélyben terjesztésére semmi sem oly fontos, mint ha jó papok lesznek s az erdélyi ekkleziák látják, hogy őket s az erdélyi dolgokat értelmes férfiak vezetik.

„Ez csekély véleményem, mit a felsőbbek vizsgálata alá bocsátok.“ . . . Magasbb állásu, ugynevezett felülvizsgáló egyén kézjavításai mutatják az egész munkálaton át, hogy átvizsgálták, itt-ott módosították; azt pedig, hogy teljességbe is vették, Mária Therezia császárné és királyné ezentuli egész uralkodása igazolja.

De igazolja az 1743. aug. 21-re Szebenbe összehívott s 1744. aug. 7-én kelt kir. leirattal bevégződött erdélyi országgyűlés 6-ik törvénycikke is, mely a r. katolikus vallásra nézve jogsérelmes s az ismertett tanácsadásokban egyenként megjelölt törvényeket, és pedig az Approb. Constit. III. része I. címében foglalt négy bevett valás egyenjoguságát biztosító Unionis Juramentumot lényegesen módosította, a mennyiben a r. katolikus hitvallásnak káros összes erdélyi törvényeket érvényen kívül helyeztette, a VIII. t. cz.: a kolozsmonostori uradalmat faluival együtt a Jezsua szerzetnek visszaadat-

ni rendelte. Tehát a mely esztendőben közigazgatási uton az unitárius hitvallást követők megsemmisítése kimondatott, a Jezsuiták régi jogaikba és birtokukba törvényhozásilag épen akkor helyeztettek vissza, a mint ezt ez időszaki irat 1876-ik évi folyama 255—269. lapjain pragmatikailag kifejtettem.

Ezen törvényhozási tény az e czikkemben előadott nem igen keresztényies, vagy legalább is szerfelett ó-testamentumi szellemű viszszaforrási tervek létezését teljes történeti hitelességre emeli.

Jakab Elek.

HYMNUS.

Magándal (solo).

Dicséret légyen a lét Istenének.
Dicséret légyen az ő szent nevének!
Övé a föld, övé a menny,
— Hatalma alkotá —
Áldást, reményt, fényt, örömet:
Ő ád, Ő hint reá.

Kar.

Buzogjatok fel lelkeink
Imádni nagy nevét,
Boruljatok le emberek
Megnyerni szent kegyét.
Dicséret légyen a lét Istenének,
Dicséret légyen az ő szent nevének!

Magándal.

Imádunk téged, oh hatalmas Isten,
Kihez hasonló mennyen, földön nincsen.
Oh hallgasd meg népednek hő imáját,
Mely felmutatta néked áldozatját.

Kar.

Dicséret légyen a lét Istenének,
Dicséret légyen az ő szent nevének.
Imádnak téged oh hatalmas Isten,
Kihez hasonló mennyen, földön nincsen.
Oh hallgasd meg népednek hő imáját,
Mely fölmutatta néked áldozatját.

Kar.

Övé a föld, övé a menny,
— Hatalma alkotá —
Áldást, reményt, fényt, örömet,
Ő ád, ő hint reá.

Magándal.

Dicséret légyen a lét Istenének,
Dicséret légyen az ő szent nevének.

Kar.

Buzogjatok fel lelkeink
Imádni nagy nevét,
Boruljatok le emberek
Megnyerni szent kegyét.

Magándal.

Övé a föld, Övé a menny,
— Hatalma alkotá —
Áldást, reményt, fényt, örömet
Ő ád, Ő hint reá.

Rédiger Géza.